

D.1712

S A Y I 3 • 1 9 9 9

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Genelde İslâm'a menfi imaj yükleyen kitapların yayımlandığı Fransa'da bir mühtedinin kendi hayat hikâyesinden de hareketle İslâm'ın müspet imajını ortaya koymaya çalışan bir kitaba imza atması takdir edilmesi gereken bir teşebbüs. Ayrıca bu eser İslâm dünyasından İkbâl ve Mevlânâ gibi iki önemli ismi çok iyi bilen, onlara aşk derecesinde bağlı olan ve onların eserlerini Fransızca'ya çeviren bir Fransız Müslüman'ın varlığından bizleri haberdar ettiği için de çok önemli. Eserin Türkçe'ye kazandırılması en azından böyle bir katkı sağlamaktadır. Mütercimi hem bu sebeple hem de çevirideki rahat okumayı sağlayan üslubu dolayısıyla kutlamak gerekiyor.

Ali Köse

Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar

Muhittin Serin,

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1999, 327 sayfa+170 levha, resim, fotoğraf.

İslâm sanatlarının en önemli kollarından olup ondört asırdan beri İslâm toplumlarının kültür hayatında derin izler bırakan hat sanatına dair olan bu eser, önsözden sonra altı bölüm ve bibliyografya ile indeksten oluşmaktadır.

Önsözde hat sanatının İslâm medeniyetindeki yerine işaretlerle Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin, edebî ve hikemî sözlerin dinî gayret ve heyecanla levhalara yazılmak, mâbetlere ve mimarî eserlere hakkedilmek suretiyle müslümanların ictimaî hayatına girdiği, bu hayata yön verdiği ve güzellik duygularını tatmin ettiği belirtilmektedir. Hat sanatının mimarî, minyatür, tezyinat, ahşap ve maden sanatlarında da denetleyici, hâkim bir rol oynadığı, kültür ve sanat hayatında yaşanan buhranlı devirlerde dahi bu canlılığını ve önemini koruduğu ifade edilmektedir.

İslâm sanatlarının Şam, Bağdat, Kahire, İsfahan, Tebriz, Meşhed ve Herat gibi kültür merkezlerinden sonra İstanbul'da yeni bir terkip kazandığı ve İstanbul'un, fethedilişinden günümüze kadar İslâm sanatlarına yön veren en büyük medeniyet merkezlerinden biri olduğu hatırlatılarak burada bulunan müze ve kütüphanelerin, arşivlerin, tekke ve konakların, cami ve vakıf müesseselerinin henüz tamamen keşfedilmemiş olan sanat zenginliğine dikkat çekilmektedir.

Genel olarak sanat ve hat sanatının ele alındığı birinci bölümde (s. 15-39) sanatın gayesi, insanın güzelliğe karşı doğal ilgisi, İslâm yazılarını sanat seviyesine yükselten sebepler, İslâm yazılarında fizikî ve manevî güzellik (âhenk), terkip (istif, kompozisyon), malzemenin yazı güzelliğine tesiri, ictimaî ve tarihî estetik, İslâm yazılarında diğer güzellik duyguları gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Sanatın Allah için ve beşeriyetin tekâmülü için kullanılmasının önemine işaret eden yazar sanatı bir medeniyetin ruhu ve o medeniyetin uzun bir tecrübeden sonra elde edilen meyvesi olarak vasıflandırarak bir toplumda sanata duyulan ilgiyi ilim ve irfan seviyesinin

yüksekliği ile paralel görmektedir. Sanatın fert ve toplum üzerindeki olumlu etkilerine de değinerek nefis ve irade terbiyesi sağlaması, ruhlara sukûnet ve huzur vermesi, bedî zevkleri geliştirmesi, toplumda duygu ve düşünce birliği sağlayarak millî varlığın devamını temin etmesi gibi noktalara işaret eder.

Eserde estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü ve güzel yazı yazma sanatı olarak tanımlanan hat sanatının (hüsn-i hat) yalnız İslâm yazıları için kullanıldığı, diğer bir ifadeyle İslâm medeniyetine mahsus bir sanat olduğu belirtildikten sonra, Kur'ân-ı Kerîm'i Allah sözüne yaraşır güzellikte yazma heyecanı, gayret ve titizliğinin Arap yazısının hüsn-i hat seviyesine yükselmesinde önemli bir etken olduğu, müslümanların ibadet coşkusu ve disiplini içinde Kur'ân'ı istinsah ettikleri kaydedilmektedir.

Hat sanatının geliştiği ve güzel örneklerinin verildiği sahalar içerisinde, Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere, Enâm-ı şerîf, hadis ve duâ mecmuaları, ilmî ve edebî eserler, âyet, hadis ve hikmetli sözler, hilye, camilerdeki kubbe, kuşak, mihrap ve kitâbe yazıları ile tuğra, ferman, berat, menşûr, nâme-i Hümâyûn gibi resmî yazılar zikredilmektedir.

Hat Sanatının Tarihçesi ve Aklâm-ı Sitte başlıklı ikinci bölümde (s. 41-92) İslâm öncesinden başlayarak Hz. Peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsiler döneminde yazının gelişimi incelenmekte, bu arada her döneme ait yazı örneklerine yer verilmektedir. Arap yazısının ortaya çıkışı ve yayılışı konusundaki görüşler zikredildikten sonra Arap yazısının Nabatî yazıdan geliştirilmiş olduğu, Nabatî yazının da Ârâmî yazı çağından Fenike yazısına bağlandığı sonucuna varılmaktadır. İslâm'ın doğuşunda yazı bilenlerin sayısının oldukça sınırlı olduğuna işaret edilerek özellikle Hz. Peygamber'e gelen vahyin kaydedilmesine yönelik çalışmalar neticesinde bu sayının arttığı ve Câhiliyye dönemindeki cezme ve meşk yazılarının yeni bir safhaya girdiği kaydedilir. Hulefâ-yi Râşidîn devrinde Kur'ân'ın kitap haline getirilip çoğaltıldığı, Emevîler döneminde genişleyen idarî teşkilata bağlı olarak divanlarda, günlük yazışmalarda el-müstedîr yazının yaygınlık kazandığı, düz ve köşeli Mushaf yazısının ise cezme, Medenî, Kûfi ve Şâmî adlarıyla geçirdiği tekâmül merhalelerinden sonra genellikle Kûfi diye isimlendirilmeye başlandığı belirtilir. Ebu'l-Esved ed-Düelî, Nasr b. Âsım el-Leysi, ve Yahya b. Ya'mur'un Kur'an'ın harekelenmesi ve noktalanmasına yönelik çalışmalarından bahsedilir ve daha sonra Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) yazı sisteminde en önemli islâhâtı yaparak bugünkü harekeleme usûlünü ortaya koyduğu ifade edilir. Abbâsi hilâfetine ilk zamanlarında yazı çalışmalarından bahsedildikten sonra IX. ve X. Asırlarda Arap yazısının estetik bakımdan formüle edildiği belirtilir ve "imâmü'l-hattâîn" diye şöhret bulan Vezir İbn Mukle ile kardeşi Ebû Abdullah Hasan b. Ali'nin aklâm-ı sittenin doğuşuna zemin hazırladıkları kaydedilir. Ali b. Hilâl (İbnü'l-Bevvâb) ile Yâkût el-Musta'sımî ve yazı ekolünden sonra Kûfi yazı çeşitleri (basit, kıvrık dallı, zemini nebâtî motifli tezyinî, örgülü, satrancî) ve aklâm-ı sitte (veya şeş kalem) denilen altı çeşit yazıdan (tevkî', rikâ', muhakkak, reyhânî, sülûs, nesih) bahsedilir. Celî yazı ve bu yazının hazırlanışı konusyla bölüm sona erer.

Eserin en geniş yer tutan Üçüncü bölümü (s. 93-209) Osmanlı Devrinde Aklâm-ı Sitte ve Meşhur Hattatlar başlığını taşımaktadır. Abbâsiler, Tolunoğulları, Fâtımiler, Eyyübiler, Memlükler, Gazneliler, Selçuklular, İlhanlılar, Celâyirliiler ve Timurlular'ın ilim ve sanata verdikleri önem hatırlatıldıktan sonra Osmanlılar dönemi ele alınmaktadır. Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra İstanbul'un ilim ve sanat merkezi haline geldiğine işaret edilerek önceki Türk devletlerinden hareketle Osmanlı hat sanatının teşekkülünü hazırlayan âmiller ve Osmanlı hat üslûbunun oluşması üzerinde durulmaktadır. Bu arada İstanbul'dan önce çeşitli devlet ve hanedanlar döneminde Bağdat, Kahire, Herat, Horasan, Semerkant, Konya, Kayseri, Sivas, Bursa, Edirne ve Amasya'nın ilim ve sanat açısından önemine değinilmektedir. Daha sonra meşhur Osmanlı hattatlarının biyografilerinden bahsedilerek yazılarından örnekler verilmektedir.

Dördüncü bölüm (s. 211-279) aklâm-ı sittenin dışında gelişen yazılara, özellikle ta'lik ve nesta'like ayrılmıştır. VI-VII. (XII-XIII) asırlarda İranda tevki' ve rikâ' yazılarından ta'lik yazı çeşidinin geliştirildiği, VIII. (XIV) asrın ikinci yarısında ise yine İran'da ta'like dayalı olarak nesta'lik yazısının elde edildiği ve bunun sülûs ve nesih'ten sonra İslâm dünyasında en çok kullanılan yazı çeşidi olduğu kaydedilir. Sonra İranlı meşhur nesta'lik hattatlarının biyografi ve hat örneklerine yer verilir. Osmanlılar'ın İran, Azerbaycan, Akkoyunlu ve Karakoyunlular'la siyasi münasebetleri, ayrıca İran kültür ve sanat muhitleriyle yakın alakaları neticesinde nesta'lik yazısının İstanbul'da da yaygınlık kazandığı belirtildikten sonra meşhur Osmanlı Nesta'lik hattatlarından bahsedilerek yazılarından örnekler sunulur. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin resmî yazısı olan dîvânî ile tuğra, rik'a ve siyâkattan bahsedilir.

Beşinci bölümde (s. 281-301) yazı aletleri ve malzemesi ile yazı öğrenimi üzerinde durulmaktadır. Kalem çeşitleri (kamuş, Cava, menevişli veya Hindî, kargı, tahta), kalem açma ve tutma usûlü, kaleme hürmet, kalemtraş, makta', parşömen, kâğıt (kırtâs), kâğıdın boyanması, âhârlanması ve mührlenmesi, mıstar, mürekkep ve çeşitleri, mürekkeplik (hokka), yazı altlığı (zîr-i meşk) gibi başlıklarla yazı alet ve malzemeleri resimleriyle birlikte tanıtılır. Ardından yazı öğreniminde usûl konusuna geçilerek iyi bir yazıda aranan vasıflar (vuzuh, intizam, sür'at ve tenâsüb) sayıldıktan sonra meşk ve ta'lim ile icâzetten bahsedilir. Hat sanatında bir üstattan yazının usul ve kaidelerini meşk ederek mezun olma, hat sanatını icrâ ve imza atma (ketcebc koyma) selahiyetine sahip olma anlamındaki icâzetin önemi vurgulanır.

Altıncı bölümde (s. 303-309) hat sanatı ile ilgili Türkçe yayımlanmış başlıca eserler tanıtıldıktan sonra eser, bibliyografya (s. 311-316) ve şahıs isimleri indeksi (s. 317-327) ile sona ermektedir.

İstanbul ve yurt dışındaki müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda on yıllık bir çalışmanın ürünü olduğu belirtilen ve kaliteli büyük boy bir baskıyla ilim ve sanat dünyasına sunulan eser, İslâm öncesi dönemden yakın zamanımıza kadar hat sanatının gelişimi yanında çeşitli dönemlerde yaşamış meşhur hattatlar hakkında bilgi vermesi ve renkli hat örnekleriyle zenginleştirilmiş olması dolayısıyla konuya ve bu

sanata ilgi duyan, herkese hitap etmektedir. Müellifin hem konunun teorik yönünü bilen uzman bir bilimadamı hem de hat meşkededen bir sanatkâr olması, eseri daha da önemli kılmaktadır. "Re'sû'l-hikmeti mehâfetullâh=hikmetin başı Allah korkusudur" kapak yazısıyla sunulan eserdeki âyet, hadis veya hikmetli sözleri ihtiva eden hat örnekleri de İslâm kültür ve medeniyetinde bazı konularda ön plana çıkan anlayış ve bakış açılarını yansıtmaları bakımından ayrıca dikkat çekicidir.

Casim Avcı

Applying the Canon in Islam: The Authorization and Maintenance of Interpretive Reasoning in Hanafi Scholarship

Brannon M. Wheeler,

State University of New York Press, Albany 1996. pp xv + 324 sayfa.

Meseleler anlamlarını büyük ölçüde içinde yer aldıkları bağlamlara borçludur. Bağlamlarının kısmen yitirilmesi dahi bir meselenin tabiatını değiştirecektir. Wheeler'in eseri, daha önce bir bağlam çerçevesinde tartışılmış, hakkında bir literatür oluşturulmuş bir meseleyi farklı bir bağlam, tartışma ve literatür içine yerleştirmenin bu meselenin tabiatını nasıl değiştireceğini gösteren bir özellik taşımaktadır.

Kitap, fıkıh literatüründe hükmün vazedilmesi (ictihad, tahrir, tercih) ve izhari (fetva ve kaza) çerçevesinde ele alınan meseleleri ele almaktadır. Aynı konu Batı dillerindeki fıkıh tarihi çalışmalarında da büyük ölçüde fıkıh literatürünün kavramları kullanılarak işlenmektedir. Müellif bu kavramlara ve tartışmalara bigane kalarak, söz konusu meselelerin oluşturduğu sahayı, modern din felsefesinin dinî geleneklerdeki "canon" ve yorumu ekseninde geliştirdiği tartışma ve literatüre bağlamaktadır. Nitekim Wheeler eserini çeşitli din/ medeniyetlerdeki "canon" yorumları hakkında yapılan çalışmalar arasında görmekte; bu eser için bir sunuş kaleme alan P. J. Griffith de müellifin çalışmasının mukayeseli din felsefesi sahasında yorumlama konusunda yayımlanacak bir serinin ilk kitabı olduğunu kaydetmektedir.

Wheeler, kendi ifadesi ile Hanefi fıkhında "yorumcu düşüncenin otorite kazanması"nı ve bu "otoritenin aktarımı"nı incelemektedir. Çalışmanın başlıca tezi, söz konusu otoritenin süreklilik arz ettiği, geçmişe ait bir metin veya insanla sınırlı kalmadığı, nesiller boyunca aktarıldığıdır. Buna göre her nesil veya dönem otoritenin sınırlarını geçmişe doğru yeniden belirler. Geçmişte kalan, kendiliğinden otorite sahibi olmaz, kendinden sonraki çalışmalar ona bu sıfatı atfeder.

Müellif, kendinden önce aynı disiplin içinde oluşturulan "canon" yorumları hakkındaki çalışmaların mukaddime ve ilgilerine paralel olarak, eserini "canon", "yorum" ve "otorite" kavramları üzerinde inşa etmiştir. Bu literatür, ait olduğu medeniyet ve disiplinin vazettiği söz konusu üç kavramın medlullerini başka medeniyet ve tarihlerde aramaktadır. Her üç kavramın da İslâm medeniyetinde ve özellikle fıkhıta